

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

2023

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao, ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswe ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo, haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a Abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho Abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho Abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a Abelwe matshwao hafeela lentswe le nepahetseng le sehelleltswe mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswe a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

TEMA YA A

- 1.1 Ke batho ba kojwana di mahetleng. ✓ (1)
[Dikarabo tsohle tse buang ka batho ba hlokang, di ananelwe]
- 1.2
 - Ba ne ba ruile diphoofolo. ✓
 - Ba ne ba na le masimo moo ba lemanang teng. ✓
 - Ha ho sa na dibaka tseo batho ba neng ba kgona ho iphumanela dijo tse neng di itlhahela feela di sa jalwa ka baka la meaho e mengata e seng e le teng. (2)
- 1.3 E emetse Household Affordability Index. ✓ (1)
- 1.4
 - Di phehwa ka dikhemikhale tse etsang hore di butswa kapele. ✓
 - Ho sebediswa oli e ngata kapa ya kgale. ✓
 - Di na le dikhemikhale tse etsang hore di dule nako e telele. (2)**[Dikarabo tse ding tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko]**
- 1.5 Dijo e le tlakana-le-a-raha. ✓ (1)

- 1.6 Food Basket ya ditropong tse kgolo e phahame hobane borakgwebo ba reka dijo ka bongata, athe ya ditropong tse nyane e tlase kaha borakgwebo ba reka thepa e lekaneng e ka rekwang ya fela hantle ka nako. ✓✓ (2)
- 1.7 E matlafatsa polelwana eo ka ho re bopela setshwantsho sa ketsahalo eo boholo bo e tsebang e le ho e bapisa le theko ya dijo e tla dula e phahame ka nako e telele. ✓✓✓ (3)
- 1.8
- Ba ka tswa malapeng, ba iphelele mebileng.
 - Masole a bona a mmele a ka fokola ke ho hloka dijo.
 - Ba ka fetoha mashodu mme ba qetelle ba le tjhankaneng. ✓ (1)
- [Tshwaya e le nngwe feela mme re ananele dikarabo tsohle tse ikamahantseng le ditlamorao tse bosula tsa ho nyoloha ha theko ya dijo]**
- 1.9 E, le ka sebetsa haholo metseng ya ditrope kaha ho se na sebaka se lekaneng sa ho jala.

KAPA

- Tjhe, ha le no sebetsa hobane baahi ba mona ba rekisa dikarolo tsa makoloi ho batho ba sebetsang ka tsona.
 - Tjhe, ha le no sebetsa hobane ba dulang mekhukung ba sebedisa dikarolo tsa makoloi a kgale ho etsa menyako kapa difensetere.
 - Tjhe, ha le no sebetsa. Tabagolo ha se hore baahi ba hloka sebaka seo ba ka lemelang ho sona, bothatathata ke taba ya leqeme la metsi dibakeng tse ding, kahoo baahi ba tla hloleha ho nwe setsa dijalo tseo. ✓✓✓ (3)
- [Tshwaya e le nngwe feela, mme dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko]**
- 1.10 C/ho qhekanyetsa bareki ho reka dijo tse siilweng ke nako. ✓ Hobane borakgwebo ha ba batle ho lahlehelwa ke tjhelete. ✓ (2)
[Ananela mabaka a mang a utlwahalang a bahlahlobuwa]
- 1.11
- E, ho nepahetse hobane batho ba bangata ba hloka bodulo mme jwale ba ka fumana moo ba ka dulang teng.
 - E, ho nepahetse hobane ha ho ahilwe mabenkele mme batho ba tla iphumanela mesebetsi.

KAPA

- Tjhe, ha ho a nepahala hobane batho ba bolawa ke tlala kaha ha ho na moo ba ka jalang ditholwana le meroho teng.
- Tjhe, ha ho a nepahala kaha a mang a ona a ka wela hobane mobu oo kgale o phetolwa o kenngwa manyolo. ✓✓✓ (3)
- [Tshwaya e le nngwe feela, mme dikarabo tsa bahlahlobuwa di elwe tlhoko]**

- 1.12 Ditulo le ditafole tse nyane. ✓
Ho dutse bana ba banyane feela setshwantshong mona.
Mongolo o reng 'Lehaeng la bana' ✓ (2)
- 1.13 Ho re bolella hore o kgotsofalletse dijo tseo a di jang/Ho re bolella hore o bopa bohobe boo a bo jang hore bo se qhalehe. ✓✓ (2)
- 1.14 Mokgwa oo a dutseng ka ona o re bolella hore o ngongorehile hobane o shebile fatshe/ho hloka pososelo sefahlehong sa hae/O bapala ka dijo ka letsoho le leng. ✓✓ (2)
- 1.15 Tema ya A e bua ka ho phahama ha dijo, tlhokeho ya mesebetsi, sebaka sa ho jala le ho hlokahala ha batswadi mme tsena di susumetsa baahi hore ba bule dibaka tsa ho hlokomela bana jwalo ka Temeng ya B. ✓✓✓ (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Phehela lelapa la hao dijo tsa setso hanngwe ka kgwedi ✓ mme o ba letsetse mmimo wa setso kapa o binele bana ha o ba koeetsa. ✓ Taka lelapa la hao ka mebala moo o bontshang disebediswa tsa setso. ✓ hape etsetsa bana ba hao ditshomo le dipale tsa setso. ✓ Nka leeto le bana ba hao ho ya dibakeng tsa setso ✓ mme o ba rekele diaparo tsa setso tseo ba tlang ho di apara. ✓ Ba rute le ho bapala le bona dipapadi tsa setso ho hodisa setso sa habo bona. ✓

[Mantswe a 86]

Ka sebopeho sa dintlha

	QOTSO		DINTLHA
1	Hore bana ba rate setso sa habo bona qala pele ka ho pheha dijo tse mathemalodi tsa setso hanngwe ka kgwedi.	A	Phehela lelapa la hao dijo tsa setso hanngwe ka kgwedi.
2	Ho bapala mmimo wa setso ka lapeng kapa hona ho koeetsa bana ka dipina tsa setso ke mokgwa o motle wa ho boloka dipina tsa setso di phela ho tloha molokong o mong ho isa ho o mong.	B	Ba letsetse mmimo wa setso kapa o binele bana hao ho ba koeetsa.
3	Kgabisa lelapa la hao ka difaha, mehope, matlalo kapa masiba ho etsa hore bana ba hao ba be le boikgantsho ka setso sa habo bona ha ba lekola dintho tse na kamehla.	C	Taka lelapa la hao ka mebala moo o bontshang disebediswa tsa setso.
4	Balla bana ba hao kapa o ba phethele ditshomo le dipale tsa setso. Ha o se na tsebo ka neanotaba ya Sesotho, kopana le boteduputswa ho o hlaba malotsana.	D	Etsetsa bana ba hao ditshomo le dipale tsa setso.
5	Ba ise dibakeng tseo ba tlo ithuta haholwanyane ka tsa setso.	E	Nka leeto le bana ba hao ho ya dibakeng tsa setso.
6	Rekela bana ba hao diaparo tsa setso tseo ba tlang ho ikgantsha ka tsona ka letsatsi la setso hore ba tsebe hore baholo ba bona ba ne ba apara mefuta efe ya diaparo.	F	Ba rekele diaparo tsa setso tseo ba tlang ho di apara
7	Ba rute le ho bapala le bona dipapadi tse kang mokgibo, mohobelo, diketo le tse ding kaha dipapadi e le mokgwa wa ho ithapolla le ho ntshetsa setso sa bona pele.	G	Ba rute le ho bapala le bona dipapadi tsa setso ho hodisa setso sa habo bona. [Mantswe a 86]

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehole hodima dintlha tse hlokwang ke potso.

Qotso: Polelo ha e ntse e le jwalo kaha e tswa temeng.

Polelo e fokoditsweng feela dikotwana tsa mantswe empa e ntse e na le tlhahlamano e tshwanang ya mantswe ho tswa temeng.

Ntlha: Polelo e bopilweng ka tsela e fapaneng le ya sethatho feela e ntse e arabela potso.

Polelo e nang le tlatsetso ya mantswe a mang kapa tshebediso ya mahlalosongwe feela e ntse e arabela potso.

- **Kabo ya matshwao:**

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo
- Matshwao kaofela: 10

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1.
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2.
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3.

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:**

- Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
- Diqotso tse 4–5: fana ka letshwao le 1.
- Diqotso tse 2–3: fana ka matshwao a 2.

Dintlha	Tse iqapetsweng	Tse qotsitsweng di le jwalo
Matshwao a dintlha		
Matshwao a puo		
Matshwao ohle		

ELA TLHOKO:

- **Palo ya mantswe:**

- Batshwayi ba lokela ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
- Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihla palong ya mantswe e behilweng, ebe o emisa moo.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	tsamaya	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**

- **Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabong tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaello.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 Bohlokwa ke ho bontsha hore kgwebo kapa tshebeletso ena e molaong kaha e ngodisitswe semmuso. ✓✓ (2)
- 3.2 Polelwana e matlafatsa molaetsa wa ho alafa diphoofole tsa lapeng ka ho ikgetholla ka boitsebelo ba setsi sena ha se bapiswa le ditsi tse ding tse fanang ka ditshebeletso tse tshwanang. ✓✓ (2)
- 3.3 Lepetjo lena le sebedisitswe molemong wa ho susumetsa bareki hore ba bone babapatsi e le ngatannngwe le bona ka ho ikenyelletsa mathateng ao diphoofole tsa bona di nang le ona, mme hoo ho hlahisa babapatsi ba e na le lerato la nnete le boikarabello. Ka tsela e jwalo, bareki ba tla isa diphoofole tsa bona ka bongata. ✓✓ (2)
- 3.4 Le re bolella hore babapatsi ba ikemiseditse ho hohela le ho kgothalletsa beng ba diphoofole tse 10 tsa pele tse kulang hore ba di tlise ngakeng hobane ba sa tlo lefa letho.
Babapatsi ba hohela beng ba diphoofole hore ba potlake hobane ba habile ho fumana monyetla wa ho alafelwa phoofole tsa bona mahala mme ka tsela eo ba kgona ho hohela batho ba fetang leshome le behilweng. ✓✓ (2)
- 3.5 Sepheo sa mmapatsi ka tshebediso ya diaekhone ke ho boloka sebaka kaha papatso e fuwa sebaka se senyane.
Ka sepheo sa ho bontsha hore ke mofuta ofe wa diphoofole o alafuwang mona.
Sepheo ke ho fetisa molaetsa ka potlako ho feta ha o ngotswe ka mantswe a mangata. ✓✓ (2)
- [Batshwai ba ananele dikarabo tse tsamaellanang le sepheo sa babapatsi bana]** (10)

POTSO YA 4

- 4.1
- Ke ho lemosa bareki hore theko ya dijo e nyolohile.
 - Ke ho thusa motaki wa khathunu ho fetisa molaetsa wa hae ntle le ho ngola mantswa.
 - Kaha baamohedi ba bang ba ditaba ba kgona ho utlwisisa molaetsa hantle ka ho sheba ditshwantsho, hona ho ba thusa ho lemoha hore theko ya dijo e phahame. ✓✓
- [Tshwaya e le nngwe feela]** (2)
- 4.2 Kgahlamelo ya mookotaba ho mophetwa, e leng ho nyoloha ha theko ya dijo, ho ka etsa hore a fokotse ho ja haholo a be a qetelle a theotse boima ba mmele. ✓✓✓ (3)
- 4.3
- E re bolella hore mophetwa enwa o tshwere tjhelete e sa lekanang.
 - E re bolella hore ha a kgone ho nka diqeto ka boyena a sa tsebisa molekane wa hae.
 - Ho bontsha lerato, kutlwano le tshebedisano mmoho ya hae le molekane wa hae. ✓✓
- (2)
- 4.4 Ditaba tsa khathunu di bolela hore theko ya dijo e nyolohile mme troli e sa tshelang letho e re bolella hore ha ho letho leo mophetwa enwa a kgonang ho le reka. ✓✓✓ (3)
- [Ananela dikarabo tse amanang le troli e sa tshelang letho tse utlwahalang]** (10)

POTSO YA 5

- 5.1 Le sebedisitswe ka sepheo sa ho matlafatasa ntlha ya hore bakganni ba kgannela bapalami ba tauwe haholo. ✓✓ (2)
- 5.2 B/ha e bonahale hore e sebediseditsweng. ✓✓ (2)
- 5.3 Ke utlwisisa hore ka nako eo batho ba phetheselang haholo ba batla ho palama dipalangwang tsa bohle hobane ba tatetse ho ya malapeng, ba bonahala eka ba nyolosa le ho theosa eka hoja ha ba na sepheo. ✓✓✓ (3)
- 5.4 E re bolella hore diphoso di ngata tse etswang ke bakganni mme tseo ke tse ding tsa tsona. ✓✓✓ (3)
- (10)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70